

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Кафедра загальної і соціальної психології та соціології

ОЛЬГА ЛАЗОРКО

АРТ-ТЕРАПІЯ

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО
ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ
ТА ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ**

вибіркової навчальної дисципліни

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Кафедра загальної і соціальної психології та соціології

ОЛЬГА ЛАЗОРКО

АРТ-ТЕРАПІЯ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО
ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ
ТА ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ
вибіркової навчальної дисципліни

Луцьк – 2018

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол №2 від 19 вересня 2018 року)*

Рецензенти:

Вірна Ж.П. - доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Вічалковська Н.К. - кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Лазорко О.В.

Арт-терапія: методичні рекомендації до виконання практичних та лабораторних робіт для студентів спеціальності «Психологія» денної форми навчання/ Ольга Валеріївна Лазорко – Луцьк, 2018. - 43 с.

Навчально-методичне видання «Методичні рекомендації до виконання практичних та лабораторних робіт» розроблені для курсу «Арт-терапія», що викладається для студентів спеціальності «Психологія».

Методичні рекомендації побудовані з врахуванням того, що для виконання практичної та лабораторної робіт важливо не тільки мати діагностичний інструментарій, а й володіти достатнім рівнем теоретичних знань та оперувати категоріальним апаратом.

Виходячи з цього, у навчально-методичному виданні пропонуються перелік тем лекцій, перелік питань та літературних джерел для опрацювання до практичних занять, а також завдання для виконання лабораторних робіт, які містять в собі як теоретичну, так і практичну частину роботи.

Для цілісного уявлення про навчальний курс у навчально-методичному виданні представлені стислий опис навчальної дисципліни, його структура, план та основні питання лекційного курсу, план і питання для самоконтролю до практичних занять, завдання до лабораторних робіт та глосарій (словник термінів).

Рекомендовано студентам спеціальності 053 «Психологія»

© Лазорко О.В., 2018

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПЕРЕДМОВА

Курс «Арт-терапія» є вибірковою дисципліною підготовки фахівців за спеціальністю «Клінічна психологія» за освітнім ступенем «Магістр».

Програма курсу «Арт-терапія» спрямована на ознайомлення студентів з новітніми психотерапевтичними технологіями, спрямованими на реабілітацію всіх груп населення, що практично не мають протипоказів до застосування та демонструють позитивний пролонгований ефект професійного застосування. Арт-терапія розуміється як особливий емпіричний метод, пов'язаний з вираженням емоцій та інших змістових компонентів психіки людини через мистецьку діяльність з метою зміни її стану та структури світобачення. Арт-терапія одночасно є й формою терапії творчістю та пов'язана головним чином з так званими візуальними мистецтвами (живописом, графікою, фотографією, скульптурою, а також їх комбінаціями з іншими формами творчої діяльності. В групу різних видів терапії творчістю поряд з арт-терапією також входять музична терапія, драма-терапія, танцювальна терапія та терапія рухами. Деякі автори відносять до терапії творчістю також і терапію творчого спілкування з мистецтвом та наукою, терапію творчим колекціонуванням та інші форми творчої діяльності, що мають психотерапевтичне та психопрофілактичне значення.

В останні десятиріччя арт-терапія починає оформлятися в самостійний метод з власною методологією та різноманітним високо диференційованим інструментарієм. Варто зазначити, що накопичення та узагальнення емпіричних даних, пов'язаних з арт-терапією, суттєво випереджає розвиток її теорії, проте застосування деяких теоретичних уявлень сприяло виходу арт-терапії на рівень самостійного психотерапевтичного методу.

Привабливість методу арт-терапії полягає в тому, що його застосування базується головним чином на невербальних способах самовираження та спілкування. Найчастіше до нього вдаються в процесі реабілітації дорослих людей з особливостями розвитку та в роботі з дітьми. Особи з вадами розвитку мають певні труднощі в адекватному сприйнятті світу, в результаті вони часто неспроможні знайти своє місце в житті, бути повноцінним членом суспільства. Як наслідок, характер взаємодії з середовищем стає в цілому деструктивним. Арт-терапія пропонує висловити свої емоції та почуття за допомогою малювання, ліплення, конструювання з природних матеріалів тощо. Іншими формами ефективної реабілітаційної роботи можуть стати також тілесні імпровізації, театральні постановки та літературна творчість. В результаті досягається мета: вираження емоцій та почуттів пов'язаних з переживанням своїх проблем, самого себе; активний пошук нових форм взаємодії з світом; підтвердження своєї індивідуальності, неповторності та значимості; і, як наслідок, підвищення адаптивності (гнучкості) в мінливому світі.

Ці цілі арт-терапевт переслідує, працюючи як з дорослими, так і з дітьми, індивідуально чи в групі. Арт-терапія справедливо вважається найбільш м'яким методом психотерапії. Особа може не говорити, або не може визнати існування проблеми, але при цьому малювати, рухатись і виражати себе через рухи свого тіла, знімаючи психічне напруження і вивільняючи позитивні сторони свого "Я".

На сьогоднішній день в арт-терапії існує потужний діагностичний інструментарій, а також цілий арсенал конкретних апробованих технологій психотерапевтичної практики. Отже, **метою** даного курсу є сформувати в студентів насамперед практичні навички в арт-терапевтичному підході, необхідні для роботи психотерапевта чи клінічного психолога.

Навчальний курс з арт-терапії – це система лекційних, практичних та лабораторних занять, самостійної роботи студентів (СРС), консультацій, екзамену, які побудовані на основі таких принципів: 1) достовірності інформації; 2) системності викладу матеріалу, який призначений для використання в педагогічній діяльності; 3) встановлення міждисциплінарних зв'язків; 4) планомірної взаємодії суб'єктів навчального процесу (викладачів і студентів). Такий підхід є можливим на основі поєднання лекційної інформації з практичними вправами практичних занять, лабораторними заняттями та самостійною підготовкою студентів зі спеціально розроблених питань.

В результаті засвоєння навчальної дисципліни студенти мають **знати**: основні положення теорії арт-терапії як методу психотерапевтичної допомоги; етичні норми та принципи професійної діяльності арт-терапевта; загальні принципи роботи з різними клієнтськими групами; розуміти діагностичний потенціал арт-терапевтичних технік у клінічній практиці та межі методу арт-терапевтичної діагностики; правила побудови арт-терапевтичної сесії; вимоги до організації робочого простору та арт-терапевтичного кабінету.

По закінченні курсу студенти повинні **вміти**: володіти широким спектром технік художнього самовираження; налагоджувати контакт із клієнтом або клієнтською групою, забезпечувати безпеку та довіру; планувати проведення арт-терапевтичної роботи із групами (вміти розраховувати загальне навантаження, проводити відбір учасників, проводити підготовку приміщення, вести облікову документацію); враховувати психічний стан, особистісні якості, культурний та інтелектуальний рівень тощо при організації терапевтичної зустрічі; надавати інтерпретацію і забезпечувати вербальні зворотні зв'язки; аналізувати й використовувати в арт-терапевтичній роботі фактори художньої експресії та групової динаміки; попереджати негативні наслідки арт-терапії.

Курс «Арт-терапія» передбачає лекційні, практичні та лабораторні заняття, а також самостійну роботу студента. Відповідно, у навчальному

матеріалі курсу виділено два змістові модулі з відповідними видами навчальної діяльності студента та формами модульного контролю засвоєння знань:

- I. Методологічні та теоретичні основи Арт-терапії;
- II. Форми і техніки арт-терапії.

Зміст лекційних занять, питання до самостійної роботи студентів, питання модульного контролю та список літератури до навчальної дисципліни відображено у навчальній програмі з курсу «Арт-терапія» (Лазорко О.В. *Навчальна програма з курсу «Арт-терапія»*. – Луцьк, 2018. – 18 с.).

Запропоновані методичні рекомендації включають розширений план лекцій, перелік питань та списку літератури для підготовки до практичних занять, а також розробки лабораторних занять. Згідно з структурою залікового кредиту студент виконує 9 (18 год.) практичних та 9 (18 год.) лабораторних занять у межах відповідних змістових модулів.

Практичні заняття - форма навчального заняття, на якому викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує уміння та навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань. У структурі практичного заняття домінує самостійна робота студентів.

Основна мета практичного заняття – розширення, поглиблення та деталізація наукових знань, отриманих студентами на лекціях і в процесі самостійної роботи для підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, формування умінь та навичок, розвитку наукового мислення та практики публічних виступів студентів. Ми пропонуємо наступну структуру практичних занять:

- Тема практичного заняття;
- Перелік питань (план заняття);
- Запитання для самоперевірки.

Головна дидактична мета лабораторних занять полягає в інтеграції набутих теоретичних знань з практичними вміннями та навичками студента в єдиному процесі діяльності навчально-дослідницького характеру. Запропоновані нами форми роботи орієнтовані у більшості своїй на групову діяльність і покликані залучати студента до активної практичної участі. Окрім того, передбачена можливість представити студенту свою власну творчу роботу та спробувати свої сили у ролі ведучого чи викладача. Всі лабораторні заняття побудовані також за єдиною схемою:

- Тема лабораторної роботи;
- Мета заняття;
- Теоретичні відомості та питання для перевірки готовності до лабораторного заняття;
- Практична частина роботи;
- Звіт студента про виконання лабораторної.

На наш погляд, такий підхід допоможе чітко організувати роботу студентів та структурувати отриману інформацію та інструментарій, що дозволить використати матеріали даного методичного видання у подальшому навчанні та професійній діяльності.

При підготовці методичних рекомендацій для практичних та лабораторних занять з курсу «Арт-терапія» було використано матеріали наукових та прикладних досліджень зарубіжних та вітчизняних спеціалістів у галузях арт-терапії, а також психології психічного здоров'я та клінічної психології, зокрема, праці О.Тараріної, О.Копитіна, Л. Лебедевої, М.Бурно, Л.Хагена та ін.

ТЕМИ ЛЕКЦІЙ

Модуль 1. Методологічні та теоретичні основи Арт-терапії

Лекція 1. Історія виникнення та розвитку арт-терапії. Основні поняття.

Вплив мистецтва на духовний світ особистості. Поява терміну «Арт-терапія» (історичний дискурс). Поняття арт-терпії та її термінологічне поле. Мета та завдання арт-терапії. Арт-терапевтична освіта. Напрямки арт-терапії.

Лекція 2. Етапи та основні складові арт-терапевтичного процесу.

Форми, моделі та задачі арт-терапії. Арт-терапевтичний процес та його структура. Матеріали, що застосовуються в арт-терапії. Кабінет арт-терапії та його оснащення.

Лекція 3. Области застосування та терапевтичні можливості арт-терапії.

Основні фактори психотерапевтичної дії арт-терапії. Діагностичні та терапевтичні можливості арт-терапії. Области застосування арт-терапіг. Класифікація видів арт-терапевтичної роботи.

Лекція 4. Арт-терапія в роботі з глибинним несвідомим.

Інтеграція психоаналітичного, екзистенційного та трансперсонального психотерапевтичних напрямків у роботі арт-терапевта. Особистісний, культуральний та архетипічний рівні арт-терапевтичної сесії. Сфери застосування глибинної арт-терапії. Діагностичні та терапевтичні аспекти глибинної арт-терапії. Трансперсональний напрямок глибинної арт-терапії.

Лекція 5. Інтегративні методи арт-терапії, робота з психосоматикою.

Поєднання образотворчих технік з музикою, сценічним мистецтвом, рухом, танцями, літературною творчістю. Арт-терапевтичні техніки з

тілесним образом «Я» та психосоматичними захворюваннями. Техніка юнґіанської пісочної терапії; різні варіанти її терапевтичного та діагностичного застосування. Предметна скульптура, асамбляж та інсталяція в арт-терапії. Робота з ресурсами.

Лекція 6. Концепція клінічної системної терапії (КСАТ).

Принципи та методологічне обґрунтування КСАТ. Завдання та процедури арт-терапії при різних психічних розладах та етапах клінічного лікування та реабілітації. Концепція лікування (арт-терапевтичного втручання) у КСАТ. Організація клінічної арт-терапії залежно від етапів лікувально-реабілітаційного процесу.

Модуль 2. Форми і техніки арт-терапії

Лекція 7. Техніки групової арт-терапії.

Методологія групової арт-терапії. Типи арт-терапевтичних груп. Психодинамічні моделі. Різні підходи, теоретичні розробки в області групової арт-терапії. Питання організації групової арт-терапії. Групове малювання, живопис та колаж. Сімейна арт-терапія. Генограми. Арт-терапевтичні техніки, що використовуються у роботі з парами. Арт-студії та відкриті студійні групи (досвід США та Великобританії).

Лекція 8. Арт-терапія в роботі з дітьми та підлітками.

Арт-технології в роботі з дітьми різного віку. Арт-терапія як сучасний метод інтеграції дітей з фізичними обмеженнями в суспільство. Використання лялькотерапії як напряму арт-терапії у корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми у розвитку. Арт-терапія як засіб саморозвитку підлітків. Арт-терапія як інструмент корекції дитячо-батьківських стосунків.

Лекція 9. Методики та техніки арт-терапії в роботі з дорослими клієнтами.

Арт-терапія в роботі з психіатричними клієнтами. Арт-терапевтична робота з людьми похилого віку. Специфіка використання арт-терапії в соціальній сфері: робота з групами ризику, профілактика залежностей, асоціальної поведінки тощо. Робота з травмою та кризовими станами в арт-терапії. Арт-технології в бізнесі: професійний відбір, профілактика професійного вигорання, формування команди, знаходження творчих рішень у бізнесі тощо.

Лекція 10. Казкотерапія: можливості та прийоми роботи з казкою. Ігрова терапія.

Концепція комплексної казкотерапії: лялькотерапія, малювання казок, створення казки, постановка казок. Принципи арт-терапевтичної роботи з казкою. Алгоритм казкотерапевтичного процесу. Ігрова терапія та її психотерапевтичні можливості.

Лекція 11. Іноваційні напрямки та перспективи сучасної арт-терапії.

Ритмотерапія, перфоманс, контактна імпровізація, техніки наративу, голосотерапія, бібліотерапія, психологічний Плейбек-театр, міфодрама, фототерапія, ландшафтна арт-терапія, колаж, гримотерапія, арт-коучінг, акватипія, кінотерапія, трансперсональна арт-терапія, медитативні техніки в арт-терапії, відеоарт, інсталяція.

Лекція 12. Творчий потенціал арт-терапевтичного процесу.

Особливості створення арт-терапевтичних програм, принципи побудови арт-терапевтичних сесій. Особистісна та професійна компетенції арт-терапевта.

ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття №1

Тема: Історія виникнення та розвитку арт-терапії. Основні поняття.

План

1. Вплив мистецтва на духовний світ особистості.
2. Поява терміну «Арт-терапія» (історичний дискурс).
3. Поняття арт-терпії та її термінологічне поле.
4. Мета та завдання арт-терапії.
5. Арт-терапевтична освіта.
6. Напрямки арт-терапії.

Питання для самоконтролю:

- У чому полягає різниця між звичайним спогляданням витворів мистецтва та арт-терапевтичним процесом?
- Які напрямки арт-терапії ви знаєте?
- В чому полягає різниця підходів до арт-терапевтичної освіти в Україні та західній школі арт-терапії?
- З якого року веде початок арт-терапія як напрямок психотерапевтичної взаємодії, яка країни вважається її родоначальником?

Практичне заняття №2

1. **Тема: Етапи та основні складові арт-терапевтичного процесу.**

План

1. Форми, моделі та задачі арт-терапії.
2. Головна мета арт-терапії як методу.
3. Арт-терапевтичний процес та його структура.
4. Матеріали, що застосовуються в арт-терапії.
5. Кабінет арт-терапії та його оснащення.

Питання для самоконтролю:

- Які підходи до класифікації форм та методів арт-терапії вам відомі?
- Які напрямки арт-терапії ви знаєте?
- Дайте коротку характеристику Юнгіанського напрямку арт-терапії.
- У чому полягає лікувальна та профілактична мета арт-терапії?
- Перерахуйте основні завдання гуманістичної арт-терапії.

Практичне заняття №3

Тема: Області застосування та терапевтичні можливості арт-терапії.

План

1. Основні фактори психотерапевтичної дії арт-терапії.
2. Діагностичні та терапевтичні можливості арт-терапії.
3. Області застосування арт-терапії.
4. Класифікація видів арт-терапевтичної роботи.

Питання для самоконтролю:

- У чому виявляється фактор психотерапевтичних відносин в арт-терапії?
- Чи можна застосовувати арт-терапевтичні методики у клінічній практиці? Наведіть приклади
- Які підходи до класифікації видів арт-терапії вам відомі?
- Яким чином арт-терапія використовується у соціальній, медичній сферах та освіті?

Практичне заняття №4

Тема: Арт-терапія в роботі з глибинним несвідомим.

План

1. Інтеграція різних психотерапевтичних напрямків у роботі арт-терапевта.
2. Особистісний, культуральний та архетипічний рівні арт-терапевтичної сесії.

3. Сфери застосування глибинної арт-терапії.
4. Діагностичні та терапевтичні аспекти глибинної арт-терапії.
5. Трансперсональний напрямок глибинної арт-терапії.

Питання для самоконтролю:

- Чому саме психодинамічний, екзистенційний та трансперсональний напрями арт-терапії працюють з підсвідомими та несвідомими структурами особистості, яке їх теоретичне підґрунтя?
- Яким чином працює механізм глибинної діагностики особистості у арт-терапії? Наведіть приклади.
- Як реалізація глибинного, трансперсонального потенціалу людини допомагає у зціленні та оздоровленні?

Практичне заняття №5

Тема: Інтегративні методи арт-терапії, робота з психосоматикою.

План

1. Поєднання образотворчих технік з музикою, сценічним мистецтвом, рухом, танцями, літературною творчістю.
2. Арт-терапевтичні техніки з тілесним образом «Я» та психосоматичними захворюваннями.
3. Техніка юнґіанської пісочної терапії; різні варіанти її терапевтичного та діагностичного застосування.
4. Предметна скульптура, ассамбляж та інсталяція в арт-терапії. Робота з ресурсами.

Питання для самоконтролю:

- Яким чином техніки арт-терапії дозволяють обходити «цензуру свідомості» і працювати з проблемою клієнта на психосоматичному рівні?
- Які фактори впливають на те, що побудова світу на піску вивільняє внутрішній несвідомий зміст психіки?
- У чому полягає специфіка роботи з технікою ассамбляж? Які матеріали потрібні для цієї роботи?
- Що являють собою ресурси в арт-терапевтичному розумінні? Яка їх роль у психотерапевтичній тріадній взаємодії?

Практичне заняття №6

Тема: Концепція клінічної системної арт-терапії.

План

1. Принципи та методологічне обґрунтування КСАТ.
2. Завдання та процедури арт-терапії при різних психічних розладах та етапах клінічного лікування та реабілітації.
3. Концепція лікування (арт-терапевтичного втручання) у КСАТ.
4. Організація клінічної арт-терапії залежно від етапів лікувально-реабілітаційного процесу.

Питання для самоконтролю:

- Хто вважається засновником концепції клінічної системної терапії? У якому році було здійснено її наукове обґрунтування?
- У чому полягають відмінності КСАТ порівняно з іншими методами арт-терапії?
- У чому полягає діагностична та терапевтична сутність методу «Мандала»?
- Як можна застосовувати метод арт-терапії у лікуванні тяжких психічних розладів?

Практичне заняття №7

Тема: Арт-терапія в роботі з дітьми та підлітками.

План

1. Арт-технології в роботі з дітьми різного віку.
2. Арт-терапія як сучасний метод інтеграції дітей з фізичними обмеженнями в суспільство.
3. Використання лялькотерапії як напряму арт-терапії у корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми у розвитку.
4. Арт-терапія як засіб саморозвитку підлітків.
5. Арт-терапія як інструмент корекції дитячо-батьківських стосунків.

Питання для самоконтролю:

- Для чого, на Вашу думку, необхідно враховувати вік дитини при підборі конкретних арт-терапевтичних методик?
- Які техніки лялькотерапії Ви можете назвати? У чому полягають мета створення ляльки та її арт-терапевтичний ефект у роботі з дітьми?

- Чи використовують в арт-терапії спільні сесії дітей з батьками? Якщо так, то яка їх мета?
- У чому полягають труднощі роботи з підлітками у арт-терапевтичних техніках?

Практичне заняття №8

Тема: Методики та техніки арт-терапії в роботі з дорослими клієнтами.

План

1. Арт-терапія в роботі з психіатричними клієнтами.
2. Арт-терапевтична робота з людьми похилого віку.
3. Специфіка використання арт-терапії в соціальній сфері: робота з групами ризику, профілактика залежностей, асоціальної поведінки тощо.
4. Робота з травмою та кризовими станами в арт-терапії.
5. Арт-технології в бізнесі: професійний відбір, профілактика професійного вигорання, формування команди, знаходження творчих рішень у бізнесі тощо.

Питання для самоконтролю:

- У чому полягає психотерапевтичний ефект застосування арт-терапевтичних практик з психіатричними хворими? Якими є переваги методу?
- Які техніки можна застосовувати у роботі з асоціальними групами населення? Яким чином вдається нівелювати опір клієнтів?
- Назвіть мішені арт-терапевтичних дій при травмі та кризовому стані
- Охарактеризуйте, якими мають бути умови та підхід до проведення арт-терапевтичних занять з людьми похилого віку.

Практичне заняття №9

**Тема: Іноваційні напрямки та перспективи сучасної арт-терапії.
Творчий потенціал арт-терапевтичного процесу.**

План

1. Особливості створення арт-терапевтичних програм
2. Принципи побудови арт-терапевтичних сесій.
3. Особистісна та професійна компетенції арт-терапевта.
4. Етичний кодекс арт-терапевта.

Питання для самоконтролю:

- Яким чином здійснюється реєстрація ходу арт-терапевтичного заняття і чи має арт-терапевт вносити корективи по ходу сесії?
- Як оцінюються кінцеві результати арт-терапевтичної консультації? Чи існують об'єктивні показники ефективності роботи арт-терапевта?
- Як виявляються у діяльності арт-терапевта принципи анонімності та конфіденційності?
- Якими є, на Вашу думку, професійно важливі якості для арт-терапевта?

ЗАВДАННЯ ДО ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ

Лабораторна робота № 1-2

БАЗОВІ ТЕХНІКИ АРТ-ТЕРАПІЇ, РОБОТА З РИСУНКОМ

Мета: ознайомитись з основними техніками ізотерапії. Зрозуміти діагностичний та корекційно-лікувальний потенціал рисункових методик. Відпрацювати у парах алгоритм арт-терапевтичної інтервенції. Навчитись застосовувати способи реєстрації та оцінки арт-терапевтичної діяльності.

Хід роботи

Теоретична частина роботи

1. Актуалізуйте основні етапи арт-терапевтичного заняття та його основні процедури.
2. Якими є ключові питання арт-терапевтичної сесії?
3. Які пункти повинні бути включені у формалізований бланк або хронограму арт-терапевтичного заняття?

Практична частина роботи

- Техніка «Автопортрет у повний зріст» (О.Копитін, модифікація О.Тараріної)

Мета: виявлення та корекція індивідуальних особливостей людини, її відношення до себе, своєї зовнішності; набуття чи переоцінка смислу життя; виявлення власних потреб та внутрішніх конфліктів; виявлення та усвідомлення внутрішніх та зовнішніх ресурсів.

Завдання:

- психодіагностика несвідомих емоційних компонентів особистості;

- вираження почуттів, пов'язаних з образом «Я» та ставленням до себе;
- розвиток інтересу до себе та підвищення самооцінки;
- організація внутрішнього діалогу зі своїм «Я»;
- прийняття свого «Я»;
- формування навички внутрішньої рефлексії (честність з самим собою)

Застосування: подолання життєвих криз, зміна місця проживання, роботи тощо

Інвентар: два рулони цупкого паперу довжиною біля двох метрів кожний, можна використовувати зворотній бік шпалер; фарби чи воскова крейда; масляна пастель; гуаш, пензлики, баночки з водою; скотч.

Час роботи: 1,5 – 2 години

Вікові рамки застосування: від 10 років та старше

Алгоритм роботи:

Вступ. Клієнту пропонується намалювати автопортрет реальних розмірів, в реальному часі і бажано в реальному зовнішньому вигляді. Важливо, щоб автопортрет передавав основні риси характеру того, хто малює.

Інструкція до дії. З'єднайте два рулони паперу скотчем. Обведіть свій силует у повний зріст (учасники у групі обводять один одного). За допомогою скотчу повісьте папір на стіну та, щоб портрет опинився на одному рівні з Вами, і приступайте до малювання. В процесі малювання звертайте увагу на почуття, які ви відчуваєте; яку частину тіла малювати легко, а яку складніше. Час малювання – від години до півтори.

Діалог з автопортретом. Клієнту пропонується, дивлячись в очі своєму зображенню, звернутися з посланням, побажанням для самого себе. Важливо звертатися до портрету на «ти» і говорити вголос. У цьому діалозі слід бути максимально чесним. Діалог відбувається у тріаді «автор малюнку – портрет – свідок (інший учасник групи)». Завдання свідка: емоційна підтримка та мовчазна присутність в процесі. Час роботи – 5-15 хвилин.

Обов'язкове фотографування з автопортретом.

Обговорення:

- Чи отримали Ви задоволення від процесу?
- Які почуття виникали під час малювання автопортрету?

- Яке відношення та почуття до автопортрету пов'язані з відношенням та почуттями до себе?
- Що було легко малювати? Що складніше?
- Як це пов'язане з Вашими переконаннями та поглядами відносно себе у реальному житті?

Висновки: Автопортрет, як і будь-яка проєктивна методика, дає можливість суб'єктивно оцінити відношення до самого себе. Методика дозволяє отримати відповіді на важливі питання: як клієнт відноситься до себе? Чи знає про свої потреби і чи чує себе? Як він себе бачить та чи приймає таким, який є? чи є у клієнта конфлікти з самим собою? Чи налагоджено діалог з власним «Я»? чи є у клієнта проблеми з певною зоною? Якщо так, то з якою саме?

➤ Техніка «Акватипія» (модифікація О.Тараріної)

Мета: розвиток емоційного інтелекту та активізація творчого ресурсу

Завдання:

- Розвиток здатності до самовираження;
- Зняття внутрішнього контролю;
- Розвиток творчої уяви, рефлексії.

Інвентар: Лист А3, фарби, гуаш, скло 5Х5 см, пензлі різних розмірів, вологі та сухі серветки, банка з водою.

Час роботи: 40-60 хвилин

Вікові рамки застосування: від 10 років та старше

Алгоритм роботи

Вступ. Визначення запиту та завдання: сформулюйте питання, на яке Ви хотіли б отримати відповідь за результатами цієї роботи.

Основна частина. 1. Створення кольорових плям на листі паперу за допомогою скла та фарб.

- ❖ Нанесіть на скло різні фарби, переверніть скло на папір так, щоб лишити на ньому плями різних форм та розмірів.
 - ❖ Дію проводьте до повного заповнення паперу кольоровими плямами.
2. Пошук образів. Серед намальованих плям в кольорових формах та білих проміжках знайдіть якомога більше різних образів та обведіть їх контури темнішим кольором. Важливо віднайти максимально можливу кількість таких образів.
 3. Створіть з найдених образів розповідь (5-7 речень)
 4. Презентація роботи

Дайте відповіді на питання:

- Як ви можете назвати Вашу роботу?
- Який колір переважає у роботі, як Ви можете це пояснити?
- Які образи Ви знайшли? Зачитайте написану Вами розповідь
- Про яку актуальну ситуацію у Вашому житті ця історія?

- Які почуття Ви відчували у процесі роботи?
- Як часто і в яких сферах життя Ви переживаєте подібні стани?
- Чи вдається Вам в житті узгоджувати контроль над ситуацією та здатність довіряти світу;
- Яки значимий ресурс, навичку, вміння Вам би хотілось перенести з виконаної роботи у Ваше життя? Як це зробити в реальності?

Заключна частина. Учасникам пропонується поділитись почуттями, інсайтами та поділитись досвідом після завершення роботи.

Висновки. Аквапіпія дає приємну можливість розслабити психіку та тіло, занурює людину у стан творця, дозволяє відкоректувати складні накопичені емоції та відновити ресурси.

Лабораторна робота № 3-4

ТЕХНІКИ ГРУПОВОЇ АРТ-ТЕРАПІЇ

Мета: вивчити специфіку групової арт-терапевтичної роботи. Навчитися враховувати у роботі процеси групової динаміки. Розширити діапазон інструментарію для роботи з емоційними станами клієнта. Зрозуміти діагностичний та корекційно-лікувальний потенціал методик для групової роботи. Відпрацювати у парах алгоритм арт-терапевтичної інтервенції.

Хід роботи

Теоретична частина роботи

1. У чому полягає специфіка арт-терапевтичної роботи з групою у порівнянні з індивідуальними сесіями?
2. Які види та форми групової арт-терапевтичної роботи Вам відомі?
3. Відкрита та закрита групова арт-терапія: переваги та недоліки.

Практична частина роботи

➤ **Техніка «Малюнок по колу» (Модифікація О.Тараріної)**

Мета: діагностика та корекція способів реагування людини на вплив зовнішнього середовища.

Завдання:

- Вчитись слухати та чути внутрішнє «Я»
- Розвивати емоційний інтелект
- Формувати вміння заявляти про свої потреби та передавати свої стани
- Навчитись приймати будь-який досвід як корисний

Інвентар: кольорові олівці, білий лист паперу (А4)

Час роботи: 40-45 хвилин

Вікові рамки застосування: от 13 років та старше

Алгоритм роботи:

Інструкція. Учасникам пропонується сісти в коло та на папері формату А% створити невеликий малюнок, який певною мірою відобразив би їх емоційний стан та настрої в даний момент. По закінченню роботи учасники передають свої малюнки по колу, починаючи з сусіда зліва, який щось домальовує на свій розсуд та передає малюнок далі. Робота продовжується до тих пір, поки кожен учасник не лишить свій слід на малюнку кожного у групі.

Обговорення:

- Які очікування були у Вас, коли робота «мандрувала світом»?
- Які відчуття Ви мали, коли перед Вами опинялись роботи колег, які потрібно було доповнити?
- Як Ви сприйняли свою роботу, «вдосконалену» іншими?
- Чи вдалось побачити через доповнення інших учасників образ, створений Вами? Чи був він достатньо яскравим, щоб не зникнути на фоні доданих елементів?
- Чи подобається Вам те, що вийшло по закінченню роботи?

Зробіть самостійні висновки щодо результативності та ефективності даної техніки групової роботи.

➤ **Техніка «Будинок, в якому нам добре»** (модифікація О.Тараріної)

Мета: згуртування колективу, розвиток навичок співробітництва, конструктивної конкуренції, творчої уяви.

Завдання:

- Згуртувати команду
- Розвинути навички невербального спілкування
- Розвинути вміння прислухатися до думки інших та проявляти лідерські якості
- Розвивати емоційну лабільність в процесі командної роботи

Інвентар: вісім листів ватмана, з'єднані в два великих полотна, фарби, гуаш, дві великі пензля з мотузками, прив'язаними до ручки довжиною 70-90 см, ємності для фарб (вісім глибоких тарілочок), два відра з водою, скотч.

Попередня підготовка. Листи паперу потрібно скріпити по чотири так, щоб утворилось два великих полотна. До кожного пензля прив'язати мотузку (на дві більше, ніж кількість учасників). Розчинити фарби в ємностях по одному кольору в кожній. Тарілочки виставити в ряд на однаковій відстані від команд.

Час роботи: 30-40 хвилин

Вікові рамки застосування: 12 років та старше

Інструкція. Учасників об'єднують в дві групи. Кожна група бере по одному пензлику. Учасникам потрібно взяти по мотузці та тримати пензлик за неї. Групою необхідно намалювати малюнок на тему «Будинок, де нам добре». Під час роботи необхідно пам'ятати про правила: не розмовляти; свої почуття та думки можна виражати мімікою та жестами; пензлик брати в руки тільки для того, щоб прополоскати у відрі.

Обговорення в групах:

- Наскільки Вам вдалось побувати в різних ролях (лідер, генератор ідей, керований учасник, блокувальник роботи групи тощо) в процесі малювання?
- Яким одним словом Ви визначите взаємодію у групі?
- Хто був найраціональнішим?
- Хто в команді був генератором ідей?
- Як Вам працювалось в групі?
- Які емоції Ви переживали?
- Який корисний досвід ви набули, працюючи в команді?

Висновок:

Методика дозволяє визначити соціометричний статус кожного з учасників у даній конкретній групі; показати можливості прояву лідерських та виконавчих якостей; дозволяє отримати новий досвід групової творчої взаємодії; виразити в коректній формі претензії колегам.

Лабораторна робота № 5-6

АРТ-ТЕРАПІЯ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ТА ПІДЛІТКАМИ

Мета: вміти проводити арт-терапевтичне заняття з дітьми, розуміти специфіку підбору адекватних арт-терапевтичних технік; навчитися трансформувати і змінювати план роботи залежно від настрою дитини та її реального запиту.

Хід роботи

Теоретична частина роботи

1. Опишіть структуру арт-терапевтичного заняття з дітьми.
2. Чому діти мають труднощі в вербалізації своїх проблем і переживань? В чому перевага арт-терапії при вирішенні цієї проблеми?
3. Яким чином відбувається етап рефлексивного аналізу у випадку роботи з дітьми?

Практична частина роботи

Техніки, які можна використати у роботі з дошкільниками:

➤ «Казка, яка ожила»

Мета: Дана гра спрямована на розвиток уяви, творчого мислення, комунікативних навичок, вміння висловлювати власну думку.

Якщо такий метод застосовувати до терапевтичних казок, які направлені на вирішення різноманітних психологінчих проблем, то ефективність їх збільшується в рази. Оскільки дитина через власний досвід переносить переживання всіх героїв і, що найголовніше, має можливість змінювати сюжет казки.

Тривалість: до години

Дітям обов'язково має сподобатися ілюструвати улюблену казку. Причому чим більш різноманітніші будуть матеріали, тим краще!

Варто заздалегідь вирізати з чистого паперу частини всіх героїв, а також матеріали для будиночків, дерев, різноманітних предметів, які передбачені в казці. Можна додати природний матеріал, наприклад, "соліда" – прутики від віника (чистого), зубочистки з відрізнаними гострими кінцями – "паркан"...

Потім надаємо всі матеріали дитині і допомагаємо розмалювати героїв та приклеїти все на аркуш.

За отриманим плакатом можна розповідати казку в класичному варіанті або придумувати щоразу нове і фантазувати з дитиною різноманітні ситуації розвитку подій.

Дана гра спрямована на розвиток уяви, творчого мислення, комунікативних навичок, вміння висловлювати власну думку.

Якщо такий метод застосовувати до терапевтичних казок, які направлені на вирішення різноманітних психологінчих проблем, то ефективність їх збільшується в рази. Оскільки дитина через власний досвід переносить переживання всіх героїв і, що найголовніше, має можливість змінювати сюжет казки.

➤ «Безлюдний острів»

Мета: Арт-терапевтична вправа «Безлюдний острів», спрямована на створення впевненості у своїх силах і ситуації успіху у дитини. Крім того, дуже добре можна простежити характер взаємин дитини з соціумом, побачити як малеча сприймає світ! Вправу можна проводити як колективно так і індивідуально з психологом.

Для заняття потрібно аркуш формату А3. В центрі малюється круглий або овальний острів, а навколо нього діти малюють хвилі. Хвилі можуть бути величезні або маленькі, характер їх теж може бути різним: спокійні, штормові, з білими баранчиками.

Потім ведучий пропонує дітям створити на острові такі умови, при яких можна було б вижити. Дітям необхідно придумати і намалювати: житло, їжу та способи її добування, воду, захист від нападу і т.д. Також дітям необхідно намалювати географічну карту острова: гори, пляжі, джерела

води (можливо, корисних копалин – діти дуже люблять малювати поклади золота і алмазів), вулкани, ліси і т.д.

Психолог може брати участь у процесі облаштування острова, ставлячи питання: «А якщо скінчиться їжа? А раптом піде дощ? А як ви будете будувати човен? »

Якщо на острові виявляться хижі тварини або агресивні аборигени, діти повинні продумати, як вони будуть захищати себе і свої припаси, чи будуть вони самі нападати або будуть готуватися і чекати нападу.

Висновок: «Безлюдний острів» – це наочний приклад взаємин дітей у соціумі, під час заняття можливо простежити характер поведінки кожної дитини окремо (слухаючи її пропозиції) і колективу в цілому (бачачи кінцевий результат).

➤ Краплетерапія

По-перше, робота з різними кольорами привертає увагу дитини, робить заняття яскравим і цікавим. Малювати потрібно точно й акуратно, тому діти вчать концентрації уваги та їх рухи стають все більш координованими.

По-друге, краплетерапія дозволяє діткам розвивати дрібну моторику, підготувати ручку дитини до письма. Розвинені пальчики зможуть правильно і зручно тримати ручку і виконувати різні завдання вчителя: малювати прямі лінії при копіюванні геометричних фігур і друкованих літер, вирізати ножицями необхідний контур.

По-третє, заняття краплетерапією можна використовувати в якості арт-терапевтичної техніки. Вони сприяють вираженню дитиною своїх проблем і переживань. Адже дуже часто маленька людина не може визначити словами, що вона зараз відчуває і, як наслідок, не може знайти вихід зі складної ситуації. Дитині набагато легше проявити себе, описати свою проблему будь-яким видом художньої творчості, ніж словами.

По-четверте, краплетерапія – хороший спосіб самовираження і підняття самооцінки творчо обдарованих дітей: зрештою, хто з однокласників зможе похвалитися, що теж вмів малювати піпеткою?

По-п'яте, краплетерапія розвиває у дитини творчу уяву.

Інвентар: Для занять краплетерапією необхідний такий набір «інструментів»:

стаканчики з кольоровою водичкою (у воді розведені акварельні фарби різних кольорів – жовтий, зелений, синій, червоний, коричневий, чорний і білий), звичайні скляні піпетки з гумовими наконечниками, дошка для ліплення із пластику білого кольору, губка з поролону (це «шапка-невидимка» для видалення зайвих крапель), листи щільного паперу, серветки для рук.

Основний принцип роботи полягає в наступному: дитина набирає піпеткою кольорову воду і «малює» крапельками на пластиковій дошці або папері.

Завдання краще поступово ускладнювати, так дитина вчиться малювати з крапельок більш хитромудрі фігури. На занятті дитина активно експериментує з водою, папером, кольором, губкою.

На першому занятті дорослий показує дитині, як малювати піпеткою плямки і краплі. Разом з дитиною вони вивчають кольори, форми крапельок і плям, знайомляться з персонажем усіх занять – Клякса.

На другому і наступних заняттях йде повторення того, чому дитина вже навчилась, але з ускладненням. Тепер з крапельок складаємо доріжки, по яких буде гуляти Клякса (її теж малюємо), будиночок, в якому живе Клякса, промальовуємо траву, квіти, погодні умови (сонце з променями, хмари, дощик, грозу).

Поступово дитина вчиться малювати великі і маленькі краплі, переносити краплі на інше місце.

На наступних заняттях крім усього перерахованого вище дитина малює сім'ю Клякси (тут добре обговорити взаємини в сім'ї самої дитини, особливо, якщо в них є проблеми).

Промальовуючи друзів Клякси, дитина експериментує з властивостями кольорів при їх суміщенні (друзі грають в Пірамідку).

Якщо щось не виходить – не біда, адже є чарівна шапка-невидимка, надівши яку герой може зникнути з дошки (вбираємо поролоном краплі).

Висновок: Результатом роботи за методикою «Краплетерапія» є позитивна динаміка готовності дітей до школи. У дітей підвищується самооцінка, вони стають уважнішими, а їх рухи скоординованішими. Крім того, діти вчаться бачити красу в кожній кольоровій краплині.

Лабораторна робота № 7-8

МЕТОДИКИ ТА ТЕХНІКИ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДОРΟΣЛИМИ КЛІЄНТАМИ

Мета: вивчити специфіку підбору технік арт-терапії для дорослих клієнтів. Розширити діапазон інструментарію для роботи з емоційними станами клієнта. Зрозуміти діагностичний та корекційно-лікувальний потенціал методик. Відпрацювати у парах алгоритм арт-терапевтичної інтервенції. Навчитись застосовувати способи реєстрації та оцінки арт-терапевтичної діяльності.

Хід роботи

Теоретична частина роботи

1. За якими параметрами та характеристиками відрізняються техніки арт-терапії для дітей та дорослих?
2. Якими, на Вашу думку, є основні запити дорослих клієнтів?
3. Які етичні аспекти арт-терапевтичної сесії повинні дотримуватись протягом роботи з дорослими критеріями?

Практична частина роботи

➤ **Техніка «Прощання з...» (Л.Лебєдєва, модифікація О.Тараріної)**

Мета: корекція реагування на негативні переживання, емоції почуття.

Завдання:

- Вчитись слухати та чути внутрішнє «Я»;
- Пропрацювати думки та почуття, які клієнт звик придушувати;
- Дати вихід негативним емоціям та почуттям;
- Трансформувати негативний стан у позитивний.

Інвентар: білий папір (А4), олівець, фарби, баночка для води.

Час роботи: 40-45 хвилин.

Вікові рамки: від 13 років та старше.

Алгоритм роботи:

Вступ. Кожному пропонується визначити почуття, емоцію, стан, з яким він хотів би попрощатися. Згадати це почуття чи стан.

Основна частина. Інструкція до дії.

1. Покладіть перед собою лист А4, заплющте очі та намалюйте контур (якщо Ви «правша», малюйте лівою рукою, якщо «лівша», то навпаки).
2. Після цього, доклавши всі сили, зігніть цей лист, занурьте його у воду та повністю намочіть та «викупайте» ретельно.
3. Розгорніть лист паперу та за допомогою фарб створіть нові образи.
4. Далі кожному учаснику пропонується взяти невеликі листи паперу, олівці і уважно розглянути всі створені картини. Те, як вони «відіздуться», записати на окремому листі і залишити поруч з відповідним малюнком.
5. Пізніше кожен може подивитись, що йому написали. Слід розкласти листи з написами від найбільш приємних до менш приємних та проаналізувати три останніх. Часто це витіснені почуття, які не дозволяють клієнту «допрожити» та відпустити проблемну ситуацію.

Клієнтам пропонується дати відповідь на питання:

- Як на початку називалось почуття, з яким Ви працювали?
- Як називається тепер?
- Який відгук у Вас знайшов цей малюнок?

- Як він співвідноситься з Вашим життям? Чи: про що з Вашого життя розповідає цей малюнок?»

Висновки: У кожної людини є почуття, емоції, переживання, які не дають їй спокійно жити, від яких вона хотіла б позбавитись. Дана техніка дає можливість «допрожити», відреагувати травмуючі стани, трансформувати їх у позитивне, в те, що підштовхне їх до нових думок, а можливо, і дій. Дана техніка допоможе вивільнити енергію болю для створення та розвитку.

➤ **Техніка «Робота з внутрішньою дитиною»** (Модифікація О.Тараріної)

Мета: ініціювання можливостей існування в минулому, теперішньому та майбутньому; розкриття внутрішніх ресурсів.

Завдання:

- Запропонувати клієнту вступити в діалог з «недожитими» станами минулого
- Навчитись чути свою внутрішню дитину
- Навчитись приймати себе таким яким є
- Дати можливість пропрацювати стосунки з батьками: образи, нерозуміння та ін.
- Допомогти змінити погляд на поведінку батьків

Інвентар: 5-7 дитячих фото, 3 листи формату А4; ручка або олівець; метафоричні карти.

Час роботи: 40-45 хвилин

Вікові рамки застосування: від 12 років та старше

Алгоритм техніки

Вступ. Клієнту пропонується вибрати 3-4 фотографії, які викликають більше емоцій

Основна частина.

Інструкція до дії.

1. Розкладіть фото у зручному для Вас порядку
2. Запишіть три ситуації, коли батьки сказали Вам щось приємне
3. Запишіть три ситуації з дитинства, коли батьки образили Вас
4. Візьміть два чистих листи паперу та горизонтально напишіть цифри від одного до семи
5. На першому листі напишіть лівою рукою те, чого батьки не додали Вам у дитинстві
6. На другому листі напишіть, чому, на Ваш погляд, батьки не могли Вам цього дати
7. Витягніть по одній карті з колод метафоричних асоціативних карт
8. Подивіться на карти і прочитайте, що там написано. Дайте відповідь на питання:

- Чи виникло у Вас почуття задоволеності від проведеної роботи?
- Чи переконала техніка Вашу внутрішню дитину у тому, що прожиті в дитинстві емоції були найкращими станами Вашого духовного розвитку?

Висновок: практично у кожній людині живе незадоволеність діями чи відношенням до неї батьків. Дана методика дозволяє клієнту подивитись всередину себе та поспілкуватись зі своєю внутрішньою дитиною. Це дозволяє досягнути внутрішнього балансу та пропрацювати хворобливі спогади та образи, які тягнуться з дитинства, чи переконатись ще раз в тому, що дитинство було прекрасним. Методика дає можливість пояснити деякі вчинки та поведінку батьків.

Лабораторна робота № 9

ІНОВАЦІЙНІ НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОЇ АРТ-ТЕРАПІЇ

Мета: ознайомитись з інноваційними напрямками арт-терапії; розширити діапазон арт-терапевтичного інструментарію для використання з різними групами населення.. Зрозуміти діагностичний та корекційно-лікувальний потенціал технік. Відпрацювати у парах алгоритм арт-терапевтичної інтервенції. Навчитись застосовувати способи реєстрації та оцінки арт-терапевтичної діяльності.

Хід роботи

Теоретична частина роботи

1. Назвіть приклади інтеграційних технік арт-терапії, відзначте їх переваги
2. В чому виражається творчий потенціал арт-терапевта та як можна застосувати його у створенні власних арт-терапевтичних технік?
3. Якими, на Вашу думку, є перспективи методу арт-терапії у майбутньому?

Практична частина роботи

- **Техніка «Об'ємний колаж»** (авторська О.Тараріної)

Мета: розвиток впевненості у собі при плануванні майбутнього, актуалізація внутрішнього ресурсу для успішного розвитку. Активізація уяви, пізнавальних та емоційних процесів на основі взаємодії з об'єктами, що знаходяться в природі.

Завдання:

- Зміцнення почуття «Я»; досягнення єдності різних аспектів особистого досвіду; реконструкція та удосконалення біографічної та культурно-історичної пам'яті.
- Розширення діапазону художньо-творчих можливостей клієнтів, подолання стереотипних уявлень про зміст та спрямованість художньо-творчого процесу
- Розвиток почуття прекрасного, збагачення естетичного досвіду
- Аналіз життєвих циклів та їх динаміки
- Розвиток творчої уяви, активізація внутрішніх ресурсів, формування переконань.

Інвентар: рамка А4, кольоровий картон А4, клей ПВА, кольоровий пісок (5 видів)

Час роботи: 1,5 – 2 години

Вікові рамки застосування: від 6 років і старше

Алгоритм роботи

Вступ.

1. Визначення життєвих циклів. Визначте та сформулюйте три основних цикли життя: народження, від 20 до 30 років, від 30 років та старше.
2. Створення власних життєвих циклів. Знайдіть об'єкти та предмети, за допомогою яких ви охарактеризуєте кожний цикл свого життя. Розташуйте певні життєві цикли на склі всередині рамки, самостійно визначивши їх місце.
3. Оформлення життєвого шляху. Використовуючи предмети та клей, оформи «Оформлення життєвого шляху». Використовуючи обрані предмети та клей оформіть кожний життєвий цикл так, щоб він відображував Вас в той період життя. Промалюйте шлях від одного циклу до другого, використовуючи клей та пісок.
4. Вибір та переконання. Сформулюйте переконання, яке буде допомагати Вам у розвитку та активізації Вашого внутрішнього ресурсу, впевненості в собі, в плануванні майбутнього. Напишіть ці переконання на кольоровому картоні, розташуйте його по центру всередині Ваших життєвих циклів, потім вставте в рамку.
5. Презентація роботи. Повісьте рамку на робочому місці. Дайте відповідь на питання:
 - Як можна назвати Вашу роботу?
 - Як у ній було виражено Ваші життєві цикли?
 - Опишіть себе в період кожного з них
 - Як Ви оформили життєві шляхи
 - Як це співвідноситься з Вашим життям.
 - Які почуття Ви відчували в процесі роботи
 - Як часто і в яких сферах життя Ви відчуваєте подібні стани?
 - Як Ви вибрали переконання? Сформулюйте його.
 - Як дане переконання допоможе Вам у розвитку?
 - Як це співвідноситься з Вашим життям?

- Який ресурс воно активізує?
- Чи можливо перенести дане переконання у Ваше життя? Як це зробити?

Висновок: Авторська робота, візуалізація переконання. Ландшафтна арт-терапія розвиває впевненість у собі, здатність планувати майбутнє, формулювати переконання, яке допоможе людині активізувати внутрішні ресурси для розвитку. Картину бажано розмістити на робочому місці. Дане переконання працює близько року.

ДОДАТКОВІ ТЕХНІКИ АРТ-ТЕРАПІЇ ТА ЇХ ЦІЛІ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

- «Карта цілі» – діагностика суб'єктивного сприймання клієнтом власних стратегій цілепокладання
- «Карта мого тіла» – виявлення ставлення клієнта до свого фізичного вигляду; пошук ресурсів прийняття свого тіла
- «Стан» – дослідження внутрішньоособистісних конфліктів та трансформація на глибинному рівні
- «Герб» - вихід на прихований потенціал, силу для змін
- Техніка роботи з образами - усвідомити власні механізми переживання образи
- Колаж в індивідуальній роботі
- Робота з супротивом, агресією, переносом.
- Техніка роботи з фракталами - розвиток здатності до зняття внутрішнього контролю
- Палка – формування команди, згуртованого колективу, вияв явних та прихованих лідерів, дослідження динаміки розвитку групових конфліктів
- Діалог – робота з конфліктними ситуаціями, рівнями взаємодії, приписуваннями у групі, груповими ролями, стереотипами
- Триптих (Я який є, я – очима інших, Я – яким хочу бути) – отримання зворотнього зв'язку від групи. Групова динаміка.
- Вільний малюнок на тему “Я в групі”
- “Пошта”, діалог малюнками (Я хочу тобі сказати. Я боюсь. Я не хочу, щоб ти знав) – зворотній зв'язок, активне слухання, рівень взаєморозуміння у групі
- Групова мрія чи фантазія
- Груповий малюнок Людини – цінності групи як організму, рівень розвитку групи.
- Метафоричний автопортрет (Я...посуд, зброя, прикраса) – проблематизація групи, групова динаміка
- Монотипія – спонтанне самовираження, актуалізація почуттів та зняття психоемоційного напруження, розвиток варіативності мислення, сприймання, креативності.

- Чарівні фарби – сенсорно-перцептивний розвиток, зняття емоційного напруження, групове згуртування, розвиток креативності.
- Пластилінова композиція - сенсорно-перцептивний розвиток, зняття емоційного напруження, групове згуртування, розвиток креативності.
- Малювання клубком – підвищення самооцінки дітей з симптомом “Я не вмію малювати”, розвиток креативності, діагностика
- Малюнок по колу – згуртування групи, розвиток креативності, діагностика
- Парне малювання – розвиток саморегуляції, вміння роботи за правилами, розвиток здатності конструктивної взаємодії
- Каракулі (карлючки) – розвиток сенсорно-перцептивної сфери, розвиток уяви, фантазії, робота з синдромом “Я не вмію малювати”, згуртування групи, зняття емоційного напруження.
- Колаж – розвиток самоцікавості, підвищення самооцінки, рефлексія різних “Я-схем”, розвиток креативності
- Сімейні портрети – діагностика, актуалізація стилів взаємодії у сім’ї, усвідомлення сімейних ролей та відносин.
- Наші відносини - усвідомлення сімейних ролей, гармонізація відносин, усвідомлення необхідності гнучкої рольової поведінки.
- Сімейна подія – актуалізація позитивного емоційного досвіду, гармонізація сімейних стосунків.
- Важливі речі – зближення дітей та батьків, гармонізація сімейних стосунків, розвиток здатності до прийняття точки зору іншого.
- Спільне сімейне малювання – зняття емоційного напруження, гармонізація сімейних стосунків, засвоєння нових ролей та гнучкої рольової поведінки у сім’ї
- Виявлення та відпрацювання психотравми за допомогою “карлючок” Віннікота
- Методики малювання провідною, не провідною, обома руками, можливості кожної техніки
- Принципи роботи з вільними асоціаціями у малюнку
- Усвідомлені послання з глибинного несвідомого у роботі з сновидіннями
- Використання техніки “Монотипії” для екологічної та безболісної утилізації психотравмуючого матеріалу чи вирішення проблеми
- Використання малювання пальцями для виявлення та відпрацювання ранніх дитячих спогадів, пов’язаних з страхами, образами, зрадою, розлученням
- Виявлення еволюції переживань клієнта, накопичених з дитинства, які заважають у житті, за допомогою техніки “Автопортрет до 5 років”
- Виявлення ресурсних дитячих спогадів: техніки “Найприємніший дитячий спогад”, “Улюблена іграшка”, принципи та варіанти роботи
- Техніка “Кероване малювання” (терапевтична промальовка праформ) для вирішення на архетипічному рівні неусвідомлених та тяжких травм, заборон, проблем

- Поєднання образотворчих технік з музикою, сценічним мистецтвом, рухом та танцем, літературною творчістю
- Арт-терапевтичні техніки роботи з тілесним образом “Я” та психосоматичними захворюваннями
- Техніка Юнгіанської піскової терапії. Різні варіанти терапевтичного та діагностичного застосування пісочниці.
- Предметна скульптура, асамбляж та інсталяція в арт-терапії. Робота з ресурсами.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аметова, Л. А. Формирование арттерапевтической культуры младших школьников «Сам себе арттерапевт»./ Л.А. Аметова. М.: Московский государственный открытый педагогический университет, 2003. - 36 с.
2. Бурно, М.Е. Терапия творческим самовыражением./ М.Е. Бурно. -Изд-е 3-е., испр. и доп. -М.: Академический Проект, 2006. 432 с.
3. Добровольская, Т.А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании; / Т. А. Добровольская. М.: Издательский центр «Академия», 2001.-246 с. ,
4. Крамер, Э. Искусство, арт-терапия, общество / Э. Крамер // Детское творчество. 2010. - №1. - с.2-11.
5. Лебедева, Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. / Л.Д. Лебедева. — СПб.: Речь, 2003; 256 с.
6. Медведева, Е.А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. /Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольская. М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 246 с.
7. Юнг, К.Г. Архетип и символ. / К.Г. Юнг. М.: Гуманитарное агенство «Академический проект», 2001. — 244 с.
8. Копытин А. И. Системная арт-терапия: теоретическое обоснование, методология применения, лечебно-реабилитационные и дестигматизирующие эффекты: автореф. Дисс. ...д-ра психолог. наук: 19.00.04 / А. И. Копытин; СПб НИПНИ им. В.М. Бехтерева. – СПб, 2010. – 52 с.

9. Абабков В А. Проблема научности в психотерапии. СПб.: Издательство СПбГУ, 1998. - 76 с.
10. Арт-терапия. Хрестоматия / под ред. А.И. Копытина. СПб.: Питер, 2002. - 284 с.
11. Арт-терапия новые горизонты / под ред. А.И. Копытина. - М.: Когито-Центр, 2006. - 356 с.
12. Берне Дж. Применение арт-терапии с дементными пациентами: шотландский опыт // Исцеляющее искусство: международный журнал арт-терапии. 2007. - Т. 10, №4. - С. 43-57.
13. Бурно М.Е. Клиническая психотерапия. М: Академический проект, 2000.-468 с.
14. Бурно М.Е. Терапия творческим самовыражением. 3-е изд. М.: Академический проект, 2006. - 432 с.
15. Дрюкер К. Арт-терапия в психогериатрической практике // Практикум по арт-терапии / под ред. А. И. Копытина. СПб.: Питер, 2001. - С. 199-214.
16. Ионов О. А. Арт-терапия в комплексной реабилитации психически больных. Автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. мед. наук. М., 2004.
17. Калманович Д. Портативная студия: арт-терапия и политический конфликт / Б. Ллойд. СПб.: Питер, 2001. - С.382-421.
18. Копытин А. И. Основы арт-терапии. СПб.: Лань, 1999. - 256 с.
19. Копытин А.И. Теория и практика арт-терапии. СПб.: Питер, 2002. -368 с.
20. Копытин А.И. Руководство по групповой арт-терапии. СПб.: Речь, 2003. - 320 с.
21. Копытин А.И. Некоторые проблемы использования арт-терапии в психиатрии // Журнал неврологии и психиатрии. 2004. - Том 104, №5. - С.77-82.
22. Копытин А.И. Ранние аналоги и современные методы арт-терапевтической работы с психиатрическими пациентами // Социальная и клиническая психиатрия. 2005. - Том 15, №2. - С. 90-102.

23. Копытин А.И. Арт-терапия как составная часть системы психиатрического обслуживания // Психическое здоровье. 2009. - №3-С. 72-78.
24. Ландгартен Х. Семейная арт-психотерапия // Игровая семейная психотерапия / под ред. Ч. Шеффера и Л. Керри. СПб.: Питер, 2001. - С. 276-292.
25. Лебедев А.А. Применение групповой интерактивной арт-терапии в психотерапевтическом отделении госпиталя ветеранов войн // Исцеляющее искусство: международный журнал арт-терапии. 2005. - Том 8, №3. - С. 38-61.
26. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии. СПб.: Речь, 2002. - 214 с.
27. Луззатто П. Краткосрочная арт-терапия в остром психиатрическом отделении // Практикум по арт-терапии / под ред. А. И. Копытина. - СПб.: Питер, 2001. С. 231-247.
28. МакНифф Ш. Целостное восприятие арт-терапии // Исцеляющее искусство: международный журнал арт-терапии. 2005. - Т. 8, №1. - С.10-23.
29. Мальчиоди К. Арт-терапия и мозг // Арт-терапия новые горизонты / под ред. А.И. Копытина. - М.: Когито-Центр, 2006. - С.319-331.
30. Мэрфи Д. Арт-терапия в работе с детьми и подростками, перенесшими сексуальное насилие // Практикум по арт-терапии / под ред. А. И. Копытина. СПб.: Питер. 2001. - С. 158-174.
31. Мэрфи Д. Арт-терапевтическая группа для импульсивных детей / Д. Пейсли, Л. Пардоу // Арт-терапия новые горизонты / под ред. А. И. Копытина. - М.: Когито-центр, 2006. - С.160-182.
32. Никольская И.М. Арттерапия терапия изобразительным искусством // Учебник «Детская психиатрия» / под ред. Э. Г. Эйдемиллера. - СПб.: Питер, 2005. - С. 993-999.
33. Постальчук О.И. Индивидуальная и групповая арт-терапия детей с выраженными нарушениями в развитии // Практическая арт-терапия / под ред. А. И. Копытина. -М.: Когито-центр, 2008. С. 16-28.
34. Практикум по арт-терапии / под ред. А.И. Копытина. СПб.: Питер, 2001.-444 с.

35. Практическая арт-терапия: лечение, реабилитация, тренинг / под ред. А.И. Копытина. -М.: Когито-центр, 2008. 288 с.
36. Розаль М. Сравнительный анализ британского и американского стилей групповой арт-терапии // Исцеляющее искусство: международный журнал арт-терапии. 2007. - Том 10, № 3. - С. 4-23.
37. Свенцицкая В. А. Арт-терапия в психиатрической больнице специализированного типа с интенсивным наблюдением // Арт-терапия - новые горизонты / под ред. А. И. Копытина. М.: Когито-центр, 2006. - С. 276-302.
38. Свенцицкая В.А. Арт-терапия в работе с психиатрическими пациентами, совершившими тяжкие правонарушения // Практическая арт-терапия: лечение, реабилитация, тренинг / под ред. А.И. Копытина. М.: Когито-центр, 2008. - С. 232-251.
39. Сильвер Р. Идентификация и оценка образа «Я» в рисунках делинквентных подростков / Д. Эллисон Д // Арт-терапия новые горизонты / под ред. А. И. Копытина. - М.: Когито-Центр, 2006. - С. 105-124.
40. Стоун Б. Телесный образ «Я» и посттравматическое стрессовое расстройство: обретение силы посредством диалога с визуальными образами // Арт-терапия новые горизонты / под ред. А.И. Копытина. - М.: Когито-Центр. 2006. - С. 66-86.
41. Тарарина Е. Супервизия в арт-терапии: сложные случаи и деликатные темы в работе психолога /Елена Тарарина. – Киев, АСТАМИР-В, 2018. – 352 с.
42. Тарарина Е. Глубинная арт-терапия: практики трансформаций /Елена Тарарина. – Киев, АСТАМИР-В, 2017. – 240 с.
43. Тарарина Е. Человек звучащий. Практикум по музыкальной терапии /Е. Тарарина. – Киев, АСТАМИР-В, 2017. – 208 с.
44. Тарарина Е. Песочная терапия: практический старт. терапии /Е. Тарарина. – Киев, АСТАМИР-В, 2017. – 120 с.
45. Тарарина Е. Практикум по арт-терапии: шкатулка мастера /Е. Тарарина. – Киев, Элтон-2, 2013. – 160 с.
46. Фрейм Ф. Оценка супружеских отношений и психологической совместимости с использованием рисуночного и карточного теста

- ОИИМ и рисования мандал // Исцеляющее искусство: международный журнал арт-терапии. 2006, - Том 9, № 2. - С. 40-60.
47. Хаген Л. Арт-терапия и медицина // Исцеляющее искусство: международный журнал арт-терапии. 2008. - Том 11, № 1. - С. 41-57.
48. Хайкин Р.Б. Художественное творчество глазами врача. СПб.: Наука, 1992. - 232 с.!
49. Хеуш Н. Контрперенос арт-терапевта: работа с беженцами –жертвами организованного насилия // Арт-терапия новые горизонты / под ред. А. И. Копытина. - М.: Когито-Центр, 2006. - С. 21-40.
50. Ш.Хоган С. Проблемы идентичности // Арт-терапия: хрестоматия / под ред. А. И. Копытина. СПб.: Питер, 2001. - С. 123-146.
51. Case C. The handbook of art therapy / T. Dalley. London: Tavistock and Routledge, 1992. - 264 p.
52. Dalley T. Art psychotherapy groups // Group work with children: a handbook / ed. K. N. Dwivedi. London: Jessica Kingsley, 1993. - P. 136-158.
53. Dubois A.-M. Art therapy and eating disorders // European arts therapy / eds. L. Kossolapow, S. Scoble, D. Waller. Munster: Lit Verlag, 2005. - P. 162-164.
54. Foulke W.E. The art experience in addict rehabilitation / T.W. Keller // American Journal of Art Therapy. 1976. - Vol. 15, №3. - P. 75-80.
55. Good D. Imaginative art therapy with dissociative clients // Art in Treatment: Transatlantic Dialogue / ed. D. Spring. Springfield, 111.: Charles C. Thomas, 2007. - P. 174-191.
56. Gussak D. A pilot research study on the efficacy of art therapy with prison inmates // The Arts in Psychotherapy, 2004. - Vol. 31, №4. - P. 245-259.
57. Hagood M.M. Group art therapy with mothers of victims of child sexual abuse // The Arts in Psychotherapy. 1991. - Vol. 18, № 1. - P. 17-27.
58. Henley D. Art therapy in a socialization program for children with attention deficit hyperactivity disorder // American Journal of Art Therapy. 1998. - Vol. 37, Aug.-P. 2-12.

- 59.Hoshino J. and Cameron D. Narrative art therapy within a multicultural framework // Family art therapy / eds. C. Kerr and J. Hoshino). -New York: Routledge, 2008. P. 193-219.
- 60.Hoshino J. The development of family therapy and family art therapy // Family art therapy / eds. C. Kerr and J. Hoshino. New York: Routledge, 2008. -P. 37-63.
- 61.Huet V. Challenging professional confidence. Arts therapies and psychiatric rehabilitation // Inscape. 1997. - Vol. 2, №1. - P. 12-123.
- 62.Jensen S.M. Multiple pathways to Self: a multisensory art experience // Art Therapy: Journal of The American Art Therapy Association. 1997, Vol. 14, №3. - P. 178-186.
- 63.Johnson L. Creative therapies in the treatment of addictions // The Arts in Psychotherapy. 1990. - Vol. 17, №3. - P. 299-308.
- 64.Junge M.D. The book about daddy dying: a preventive art therapy technique to help families deal with the death of a family member // The Journal of the American Art Therapy Association. 1985. - №3. - P. 4-18.
- 65.Kahn-Denis K.B. Art therapy with geriatric dementia clients // The American Journal of Art Therapy. 1997, Vol. 28, №3. - P. 194-199.
- 66.Kalmanowitz D. The portable studio: art therapy and political conflict. / B. Lloyd. London: Health Education Authority, 1997. - 114 p.
- 67.Kellogg J. The use of the mandala in psychological evaluation and treatment / MacRae M., Bonny H., Dileo F. // American Journal of Art Therapy. - 1977, Vol. 16, №3. P. 123-134.
- 68.Kramer E. The art therapist's third hand: reflections on art therapy and society at large // The American Journal of Art Therapy. 1986. - Vol. 24, №1. -P. 71-86.
- 69.Levens M. Borderline aspects of eating disorders: art therapy's contribution // Group Analysis. 1990. - Vol. 23. - P. 277-284.
- 70.Levens M. Art therapy and psychodrama with eating disordered patients // Art therapy and clients with eating disorders / ed. D. Dokter. London: Jessica Kingsley Publishers, 1994.-P. 124-136.
- 71.Levinson P. Identification of child abuse in the art and play products of the pediatric burn patients // The Journal of the American Art Therapy Association. -1986.-July.-P. 61-66.

- 72.Liebmann M. Art therapy for groups. London: Croom Helm, 1986. -226 p.
- 73.Liebmann M. Art therapy in practice. London: Jessica Kingsley Publishers, 1990. - 192 p.
- 74.211. Liebmann M. Art therapy with offenders. London: Jessica Kingsley Publishers, 1994. 248 p.
- 75.Luzzatto P. Drinking problems and short-term art therapy: Working with images of withdrawal and clinging // Pictures at an exhibition / eds. A. Gilroy and T. Dalley. London: Tavistock/Routledge. 1989. - P. 107-119.
- 76.Mahony J. Art therapy and art activities in alcohol services: a research project // Treatment of addiction. Current issues for arts therapies / eds. D. Waller and J. Mahony. London and New York: Routledge. 1999. - P. 117-140.
- 77.McClean C. Art Therapy as an intervention within a mother-daughter relationship // Treatment of addiction. Current issues for arts therapies / eds. D. Waller and J. Mahony. London and New York: Routledge. 1999. - P. 167-206.
- 78.McClelland S. Brief art therapy in acute states: a process-oriented approach // Art therapy: a handbook / eds. D. Waller and A. Gilroy. -Buckingham: Open University Press, 1992. P. 123-136.
- 79.McLagan D. Art therapy in a therapeutic community // Inscape. 1985. -Vol. 6, №2. - P.22-28.
- 80.McNeilly G. Directive and non-directive approaches in art therapy // The Arts in Psychotherapy. 1983. - Vol. 10, № 4. - P. 211-219.
- 81.McNeilly G. Further contributions to group analytic art therapy // Inscape. 1987. - Vol.8, № 3. - P. 3-6.
- 82.McNeilly G. Group analysis and art therapy: a personal perspective // Group Analysis. 1990. Vol. 23, №3. - P. 215-224.
- 83.Moloy F. Art therapy and psychiatric rehabilitation // Arts psychotherapy and psychosis / eds. K. Killick and J Schaverien. London: Routledge, 1997. - P. 12-26.
- 84.Moore R.W. Art therapy with substance abusers: a review of the literature // The Arts in Psychotherapy. 1983. - Vol. 10, №2. - P. 251-260.

85. Naumburg M. The use of spontaneous art in analytically oriented group therapy of obese women / J. Caldwell // *Acta psychotherapeutica, psychosomatica and orthopaedagogica*. 1959. - P. 254-287.
86. Rhyne J. Gestalt art therapy // *Approaches to art therapy: theory and technique* / ed. J. Rubin. New York: Brunner/Mazel, 2001. - P. 134-148.
87. Riley S. Couples therapy. Art therapy: strategic interventions and family of origin work // *Journal of the American Art Therapy Association*. -1993. Vol. 8, №2.-P. 4-9.
88. Riley S. Contemporary art therapy with adolescents. London: Jessica Kingsley Publishers, 1999. - 354 p.
89. Rubin J. Group art and group dynamics. An experimental study / N. Rosenbaum // *Art psychotherapy*. 1977. - №4. - P. 185-193.
90. Rusted J. A multi-centre randomized control group trial on the use of art therapy for older people with dementia / L. Sheppard and D. Waller // *Group Analysis*. 2006. - Vol. 38, №2. - P. 517-536.
91. Sanderson M Art therapy with victims of torture: a new frontier // *Canadian Art Therapy Journal*. 1995. - Vol.9, №1. - P.11.-16.
92. Sidun, N. M. Graphic indicators of sexual abuse in Draw-a-Person Tests of psychiatrically-hospitalized adolescents / R.H. Rosenthal // *The Arts in Psychotherapy*. 1987. - Vol. 14, №1. - P. 25-33.
93. Silver R. Screening children and adolescents for depression through drawing a story // *American Journal of Art Therapy*. 1988. - Vol. 26, №4. - P. 119-124.
94. Silverstone J. Art therapy: the person-centered way. London: Jessica Kingsley Publishers, 1997. 272 p.
95. Stember C. Art therapy: a new use in the diagnosis and treatment of sexually abused children // *Sexual abuse of children: selected readings*. -Washington, DC: US Department of Health and Human Services, 1980.
96. Sylwester R. Art for the brain's sake // *Educational Leadership*. 1998. -Vol. 56, №3.-P. 31-35.
97. Wadson, H. Art techniques in conjoint marital therapy // *American Journal of Art Therapy*. 1973. - Vol. 12, №3. - P. 147-163.

98. Waller D. Becoming a profession: the history of art therapy in Britain. - London: Routledge, 1991.-290 p.
99. Waller D. Group interactive art therapy. Its use in training and treatment. - London: Routledge, 1993. 164 p.
100. Waller D. / ed. Arts therapies and progressive illness: nameless dread. -London: Routledge, 2002. 224 P.
101. Waller D. Art psychotherapy with older people with dementia // Abstracts from the International Conference «Society, Health, Welfare». Riga, November 8-9, 2007. - P. 79.
102. Waller D. Art psychotherapy with older people with dementia // Abstracts from the International Conference «Society, Health, Welfare». Riga, November 8-9, 2007. - P. 79.
103. Winship G. Group therapy in the treatment of drug addiction // Treatment of addiction. Current issues for arts therapies / eds. D. Waller and J. Mahony. -London and New York: Routledge, 1999. P. 45-58.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ:

1. Історія виникнення та розвитку арт-терапії (АТ).
2. Вплив мистецтва на духовний світ особистості.
3. Поняття арт-терпії та її термінологічне поле. Мета та завдання АТ.
4. Арт-терапевтична освіта.
5. Напрямки арт-терапії.
6. Форми, моделі та задачі АТ.
7. Арт-терапевтичний процес та його структура.
8. Матеріали, що застосовуються в АТ. Кабінет арт-терапії та його обладнання.
9. Арт-терапевтичне заняття та його основні етапи.
10. Етика арт-терапевтичної роботи. Роль і функції арт-терапевта.
11. Арт-техніки, що використовуються в індивідуальній роботі з клієнтами.

12. Методологія групової арт-терапії.
13. Типи арт-терапевтичних груп.
14. Групове малювання, живопис та колаж.
15. Сімейна арт-терапія. Генограми.
16. Арт-терапевтичні техніки, що використовуються у роботі з парами.
17. Арт-технології в роботі з дітьми різного віку.
18. Арт-терапія як сучасний метод інтеграції дітей з фізичними обмеженнями в суспільство.
19. Використання лялькотерапії як наряду АТ у корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми у розвитку.
20. АТ як засіб саморозвитку підлітків.
21. Арт-терапія як інструмент корекції дитячо-батьківських стосунків.
22. Арт-терапія в роботі з психіатричними клієнтами.
23. Арт-терапевтична робота з людьми похилого віку.
24. Специфіка використання арт-терапії в соціальній сфері: робота з групами ризику, профілактика залежностей, асоціальної поведінки тощо.
25. Робота з травмою та кризовими станами в арт-терапії.
26. Арт-технології в бізнесі: професійний відбір, профілактика професійного вигорання, формування команди, знаходження творчих рішень у бізнесі тощо.
27. Практика застосування методів арт-терапії у клінічній психології.
28. Інтеграція психоаналітичного, екзистенційного та трансперсонального психотерапевтичних напрямків у роботі арт-терапевта.
29. Особистісний, культуральний та архетипічний рівні арт-терапевтичної сесії.
30. Сфери застосування глибинної арт-терапії. Діагностичні та терапевтичні аспекти глибинної арт-терапії.
31. Трансперсональний напрямок глибинної арт-терапії.
32. Поєднання образотворчих технік з музикою, сценічним мистецтвом, рухом, танцями, літературною творчістю.

33. Арт-терапевтичні техніки з тілесним образом «Я» та психосоматичними захворюваннями.
34. Техніка юнгіанської пісочної терапії; різні варіанти її терапевтичного та діагностичного застосування.
35. Предметна скульптура, ассамбляж та інсталяція в арт-терапії. Робота з ресурсами.
36. Концепція комплексної казкотерапії: лялькотерапія, малювання казок, створення казки, постановка казок.
37. Принципи арт-терапевтичної роботи з казкою. Алгоритм казкотерапевтичного процесу.
38. Ігрова терапія та її психотерапевтичні можливості.
39. Психологічний театр як терапевтична модель.
40. Технології плейбек-театру в роботі арт-терапевта.
41. Терапевтичне значення ритуалів та форм сценічної дії.
42. Сфери застосування психологічного театру.
43. Іноваційні напрямки та перспективи сучасної арт-терапії.
44. Творчий потенціал арт-терапевтичного процесу.
45. Арт-терапія в роботі з дітьми та підлітками, що пережили сексуальне насильство.
46. Арт-терапія з дітьми, що мають проблеми розвитку та обмежені можливості життєдіяльності.
47. Використання арт-терапії у роботі з засудженими.
48. Арт-терапія як елемент колективної психіатричної реабілітації.
49. Вивчення підсвідомих процесів за допомогою метафор.
50. Використання арт-терапії у роботі з безпритульними.
51. Використання арт-терапії у формуванні ідентичності підлітка.
52. Використання тілесно-орієнтованих технік в практиці арт-терапії.
53. Естетичний елемент переносу та його прояви у арт-терапевтичній сесії.
54. Кодекс етичних норм та принципів професійної діяльності арт-терапевтів.

55. Культурні фактори розвитку арт-терапії.
56. Образотворча діяльність дітей: особливості арт-терапії та діагностики.
57. Розмаїття форм арт-терапевтичної роботи як складової загальної психотерапевтичної сесії.
58. Роль фактора художньої експресії в формуванні здорової особистості.
59. Соціальні фактори розвитку арт-терапії.
60. Соціально-психологічна сутність художньої творчості. Функції мистецтва.
61. Терапевтичний потенціал індивідуальної та групової арт-терапії: порівняльний аналіз.
62. Музична терапія та її реабілітаційний потенціал.
63. Сучасна клінічна арт-терапія.
64. Принципи та прийоми ефективної фасилітації в роботі арт-терапевта.
65. Умови ефективної арт-терапевтичної взаємодії.
66. Специфіка інтерпретації в арт-терапевтичній роботі.
67. Специфіка функціонування динамічної арт-терапевтичної групи.
68. Інтерактивний потенціал студійної арт-терапевтичної групи.
69. Специфіка та переваги арт-терапевтичних груп.
70. Загальна характеристика моделі клінічної системної арт-терапії КСАТ (за О.І.Копитіним).
71. Планування лікування за допомогою КСАТ.
72. Моделі арт-терапевтичної діагностики.
73. Психодіагностичний метод мандала та його характеристика.
74. Арт-терапія граничних психічних розладів.
75. Іноваційні напрямки та перспективи сучасної клінічної арт-терапії.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
ТЕМИ ЛЕКЦІЙ.....	7
ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	9
ЗАВДАННЯ ДО ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ.....	14
ДОДАТКОВІ ТЕХНІКИ АРТ-ТЕРАПІЇ.....	25
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	29
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ.....	37

Навчально-методичне видання

Ольга Валеріївна Лазорко

АРТ-ТЕРАПІЯ

**Методичні рекомендації до виконання практичних та лабораторних робіт
вибіркової навчальної дисципліни**

Друкується в авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Папір офс. Гарн. Таймс. Друк цифровий.
Обсяг 2,15 ум. друк.арк., 1,34 обл.-вид.арк. Тираж 100 пр.

